

„Енеїда“

в історії української літературної мови

У ПРОДОВЖ віків жива українська мова існувала тільки в **стилях підрядних**, побічних (здебільшого «низьких») при інших мовах: церковнослов'янській, польській, «макаронічній» літературі XVI-XVIII в.в., при московській.

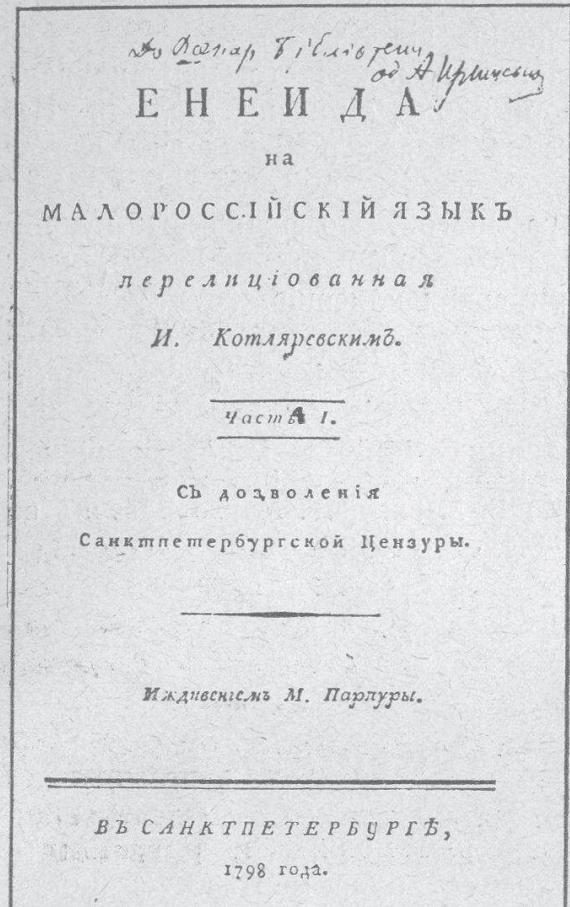
І лихо було в тому, що живе, органічне, було під гнітом мертвого, неорганічного, чужого, накидуваного ззовні. Це лиxo вбивало живу творчість народу, та ще й у найцінніших, вищих стилях. Багато нашої національної снаги було марно витрачено на мертві вірші та драми XVII-XVIII стол., що тепер лежать непотрібним мотлохом у поросі історії. Це воно, це лиxo, вбило великий творчий хист такого генія, як Гр. Сковорода, а, може, й багатьох інших, невідомих нам тепер талантів. Неорганічна мова, що нею ці люди послуговувались, не надавалася до живого вжитку, була безплідна в естетичній чинності і не давала в царині духової культури відповідних ефектів. Ті нечисленні елементи української мови, що потрапля-

ли до цієї мови, не рятували її, бо **основа** була мертва. З цієї ж причини, — що основа була чужа, неорганічна, — ці почасти «українізовані» тексти не могли бути й початками властиво - українських мовних стилів. Не могли ними бути й тексти інтермедій та вірші XVII-XVIII в.в.: дуже бо мізерні були в суспільному та естетичному розумінні ці твори.

Отже, треба було, щоб появився естетично й суспільно значний твір, написаний живою українською мовою, щоб ця мова здобула **право на стилеву незалежність**, право на самостійний розвиток. І цим твором була **«Енеїда» I. Котляревського**, що її перші три частини вийшли друком 1798 року.

Тільки після появи «Енеїди» стало можливим говорити про те, що «мова малоросійська (котрої столиця є Київ), не молодша віком за великоруську, не може бути наріччям останньої», і висловлювати побажання, щоб «ї малоруська мова

стала до лави учених мов слов'янських». (Бандтке, «Вѣстникъ Европы», 1815 р.).

Але намічений в «Енеїді» шлях розвитку самостійних українських мовостилів був нелегкий в умовах державно-політичного й культурного поневолення українського народу. І творці української літературної мови, прагнучи досягти «всіх барв на палітрі» (М. Старицький), створити всю повноту культурних стилів, не раз пізніше завертали на старі шляхи. Так сталося було, наприклад, з романтиками 30-40 р.р. Намагаючись створити високий стиль, вони (зокрема, М. Костомаров) спробували були повернутися до церковнослов'янізмів та архаїзмів. Під впливом цих спроб, Т. Шевченко теж «зацерковнослов'янів» мову деяких своїх творів («Марія», «Неофіти»). Але особливо захопився «староруською мовою» у своїх пізніших писаннях П. Куліш. Він

дійшов у цьому майже до безглаздя, бо став уживати просто росіянізмів («уви», «мечта»), думаючи, що так він відбирає у «новорусів» «староруську спадщину». Цим він остаточно це джерело здискредитував. Після нього творці української літературної мови вдавалися до церковнослов'янізмів тільки в окремих випадках. Це можна відзначити, наприклад, у символістів (П. Тичина), а також у старих емігрантів (у Стефановича, Євгена Маланюка й ін.). Тільки ж походять ці їхні церковнослов'янізми, безумовно, вже не від старої, а від сучасної російської літературної мови, побудованої на церковнослов'янській основі. Це російська література, що від неї ці поети (та й узагалі стара наша еміграція) не могли психологічно відірватись, піддержує в їхній свідомості стилістичну вартість цих елементів. Показово, що Євген Маланюк, користуючись гаданим «старорусським золотом» для творення високого стилю, не раз вдаряється (як це сталося колись і з П. Кулішем) у справжні росіянізми, вживає таких невластивих українській мові форм, як от «попсован», «вогня», «сна», «віка» (називний відмінок множини), «одгукавших». Навіть вульгарної російської форми «степа» вжив він у високостильній поезії (в сонеті «Шевченко»)!

Але такі окремі завертання на старі манівці нашої культури вже не страшні для нашої мови. І якщо взяти всі царини сучасного культурного мовожитку, отже й мову наукову та публіцистичну, то можна сказати, що церковнослов'янізмів у ній майже нема. Окрім ж слова (такі, як «предок», «храм»), та форми (наростки - ість, -ство: радість, братство), хоч і походять від церковнослов'янської мови, але вже втратили свій стилістичний відтінок. Тільки наши письменники, відтворюючи картини давнього минулого, мусить іноді вживати церковнослов'янізмів, як архаїзмів. Щождо «висо-

кого стилю», то для нього українська мова має вже свої власні засоби. Багато зразків високого стилю, створеного засобами тільки української народної мови, є в І. Франка («Народе мій замучений, розбитий»...), в О. Олеся («Вам казано: любіть братів»...), у П. Тичини, у М. Рильського, у Б. Антонича...

Взагалі, наша літературна мова тепер уже так розвинена, що в ній вистачає власних засобів на всі, можливі в культурному мовожитку, мовні стилі. І можна з певністю сказати, що, в умовах вільного розвитку, вона ніколи більше не вдаватиметься до чужомовних джерел для стилевої розбудови. А запорука цього — наявність національної свідомості в нашого народу, що свідомо кладе межі між **своїм** і **чужим**, зокрема, в боротьбі за існування відгороджується від ворожих нам культур, як от російська, яка найбільше тепер нашій самобутності загрожує. І хоч Москва силоміць

намагається нашу мову зрюсійшити, накидаючи такі «високостильні» дивогляди, як от «возз'єднання» (України), але свідомі носії, творці нашої мови, опираються цьому і використовують найменші послаблення (як це було, наприклад, за осіганньої війни), щоб припасти, як припадав Антей до матері-землі, до живлющого джерела, — живої мови свого народу. Так, Ю. Яновський нещодавно написав в оповіданні «Наречена» ось такі слова великої любові до рідної мови:

«Як солодко слухати бабину мову. Яке багатство інтонацій! З уст неписьменної жінки ллється чудодійний скарб, жива мова предків. Ось так говорили вони, слова відомі, і зміст їх той самий. Та — вимовляють живі уста, народне слово грає, як веселка, — сердечна, красива українська мова».

Такого значення і такої великої сили набуло те, що його розпочав 150 років тому І. Котляревський своєю «Енеїдою». В. Ватрослав